

Könyvszemle

SIPOS JÚLIA GONDOZÁSÁBAN

KREKÓ PÉTER, FALYUNA NÓRA SZERKESZTŐK: SARLATÁNOK KORA MIÉRT DÖLÜNK BE AZ ÁLTUDOMÁNYOKNAK?

Magam nem vagyok különösebben érintett az alcím említette társadalmi trendben: mindenféle, a kötetben is érintett konstrukcionista hullámok közepette leginkább pozitivista maradtam. Hiszek a tényeknek, ezt összekapcsolva azzal, hogy a tények keresésében elméletek és ezekbe illeszkedő hipotézisek irányítanak. Konzervatív felfogás, amely már az 1970-es évek neomarxistái szemében is őskövületté tett. Ilyennek maradtam.

A tizenhét szerző jegyezte kötet nemes feladatot vállal magára. Két új mozzanattól indul ki. A járványhelyzet, miközben a hozzám hasonló hagyományos pozitivista szerint éppenséggel a tudomány újabb diadalait mutatta meg (gyors szekvenálás, új működési elvű vakcinák megjelenése igen rövid idő alatt), a tudomány iránti szkepszist és gyűlölködést is felerősítette. Ennek egyik rejtett mozgatója éppen az is lehetett, hogy a klasszikus tudományos világkép determinisztikus fizikai folyamatai helyett az élet véletlenek uralta változékonyságával kellett drámaian szembenéznünk, ami tápot adhat a „tegnap még mást mondtak” dumáknak. A másik drámaian befolyásoló „új helyzet” az új médiumok világa, és az ehhez kapcsolódó „figyelemgazdaság”. Az egykor a liberálisok által oly lelkesen várt WEB 2 etc. A tévhíterjesztő szervezett hackerek és magán „influenzerek” új aranybányájaként sosem látott, gyorsan formálódó új közvélemény-buborékokat alakít ki, amelyekkel szemben a tudományos közlés (még a népszerűsítés is) klasszikus kapuőri modelljével lassú és tehetetlen. Kicsit hiányzik is az olvasónak, hogy ennek kudarcait a csalásokkal vagy a bölcsészet nagy botrányaival (a kamu közleményekkel) nem elemzik a szerzők.

A könyv bemutatja az emberi dinamikát és politikai motivációt a tudományellenes mozgalmakban. A fejezetek sokszor visszatérnek arra, hogy hogyan kedvez a mai tudományellenességnek a politikai ellenségképzés bevett eljárásrendszere. Mindezt elrettentő példákon mutatja be a kötet. Kedvencem a laposföld-elmélet állandó reneszánsza. Falyuna Nóra megmutatja, hogyan tud az ostobaság felerősödni a fővonallal szembeni ellenállás demokratikus mozgalmiságát összekap-

csolva az ellenségképzéssel. Érdeemes emlékezni rá, hogy a mi világunkban a kazános Morvai Ferenc Petőfi-expedícióinak ugyanez az alulról jövő tudománykritika volt a mozgatója.

A kötet tanulmányai sokat foglalkoznak a tudomány és a homály közötti határok kérdéseivel (Kutrovác Gábor, Zemplén Gábor, Krekó Péter) arra jutva, hogy a tudomány és áltudomány közötti küzdelmet mindig konkrét helyeken és témákban kell megvívni, nincs rá általános recept. Kivéve Karl Popper receptjét: a racionális gondolkodás kiegészítése a kontrollal, mint ahogy például ezt a placebohatás elemzése (Köteles Ferenc) is bemutatja.

A sokszor távoli példákat felvonultató fejezetek között van néhány, amely a kutatónak kedves, mert adatokat is tartalmaz. Bauer Zsófia és Koltai Júlia a hazai vírusszkepszis elemzésével, Fábri György pedig a tudomány társadalmi fogadtatásának empirikus bemutatásával sokkal konkrétabb fogódzókat ad, mint a filozófusok általános tudományvédelme.

Megoldás-e a jobb kommunikáció? A két szerkesztő és Aczél Petra ennek retorikai megszervezése mellett áll ki. Fontosak azonban a hiteles közlők. A kötetben is megjelennek tudósok a tudomány védelmében, Bodrogek Zsolt és Kemenesi Gábor. Kérdés azonban, hogy lesznek-e a tudósok táborának olyan erős gurujai, mint a kormányoknak és az összeesküvés-hívő önkénteseknek? Magam jobban aggódom, mint a kötet szerzői. Azt látom, hogy a butulás igen erősen nyomul. S ez ellen a butítók saját eszközeivel küzdeni, influenzereket kreálva, nem biztos, hogy győzelemhez vezet. Magam is többet tudtam meg a könyvből a laposföld-elméletekről és az UFO-hívőkről, mint a hatásos új retorika tényleges stratégiáiról.

Tudomány és áltudomány viszonyát elemezve az én nemzedékem számára állandóan ott kísért, vajon Trofim Lisenko tana áltudomány volt-e, vagy egyszerűen téves tudományos elmélet, mikor a szerzett tulajdonságok örökletességét hirdette? Visszataszítóvá tette megfellebezhetetlen politikai beágyazottsága. (Ne feledjük, a nagy desztalinizáció közepette Nyikita Hruscsov s nyomdokain a magyar akadémia is őt támogatta még 1960-ban is!) A kötet számos tanulmánya mutat rá arra, hogy a mai járványhoz kötődő válság és kommunikáció újra felveti, milyen veszélyes is a felvilágosodás ösvényein a politika megjelenése.

(Krekó Péter és Falyuna Nóra szerkesztők: Sarlatánok kora. Miért dőlünk be az áltudományoknak? Budapest: Athenaeum Kiadó, 2022, 366 o.)

Pléh Csaba

az MTA rendes tagja